

รายงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ

การศึกษานิวเคลียร์เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติใน
ห้วยน้ำไพร(ลำน้ำสาขาแม่น้ำโขง) เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร

โดย ทีมวิจัยชุมชนบ้านน้ำไพร

บ้านน้ำไพร หมู่ 5 ตำบลสังคัม อำเภอสังคัม จังหวัดหนองคาย

มกราคม 2562 - ธันวาคม 2563

สนับสนุนโดย

โครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบสุขภาวะ บนฐานความมั่นคงทรัพยากรทางอาหาร
และทรัพยากรธรรมชาติ ในลุ่มน้ำโขง และความสามารถปรับตัวจากปัจจัยเสี่ยงด้านภัยพิบัติ,
มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

และ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

สารบัญ

ลำดับ	เนื้อหา	หน้า
1	บริบทชุมชน	3
	1.1 ความเป็นมาของชุมชน	4
	1.2 วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน	5
	1.3 วิธีชีวิตความเป็นอยู่	7
2	การพึ่งพาแม่น้ำโขงบ้านน้ำไพร	8
	2.1 ระบบนิเวศแม่น้ำโขงบ้านน้ำไพร	8
	2.2 ด้านการเกษตร	9
	2.3 การประมงชุมชน	10
3	สถานการณ์ปัญหาและผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง	11
4	ข้อเสนอของชุมชน	15
	4.1 แนวทางในการดำเนินงาน	15
	4.2 รูปแบบการแก้ไขปัญหา การสร้างแหล่งอนุรักษ์ในห้วยน้ำไพร	16
ภาคผนวก	วัตถุประสงค์, งบประมาณ	18
	กระบวนการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยสรุป	18
	รายชื่อทีมวิจัย	19
	กิจกรรมในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ และภาพกิจกรรม	20

1. บริบทชุมชน¹

บ้านน้ำไพร เป็นหมู่บ้านหนึ่งของตำบลสังคม อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย มีพื้นที่ติดแม่น้ำโขง ภูมิประเทศล้อมรอบด้วยหุบเขาใหญ่่น้อยสลับกัน มีระบบนิเวศย่อยเช่น แม่น้ำ ลำห้วย เกาะแก่ง โขดหิน หาดทราย ตลิ่ง และภูเขา ที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของผู้คน น้ำโขงบริเวณนี้เป็นพื้นที่พบปลาเอิ้นหรือปลายี่สก (ชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Catlocarpio siamensis*) มากที่สุดในแถบนี้ เป็นแหล่งที่ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืดหนองคาย อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย มาตั้งแคมป์เพาะพันธุ์ปลายี่สก ในช่วงฤดูวางไข่ในแม่น้ำโขงเป็นประจำทุกปี ชาวบ้านมีการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติจากป่า แม่น้ำโขงและลำห้วยสาขา ที่เชื่อมโยงสู่แม่น้ำโขงเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน อาชีพหลักของชุมชนคือ การทำการเกษตร ปลูกข้าว ปลูกมันสำปะหลัง ข้าวโพด ยางพารา ปาล์ม และหาปลาในแม่น้ำโขง อาชีพรองคือ รับจ้างกรีดยางและรับจ้างทั่วไปในชุมชน เมื่อถึงฤดูน้ำโขงลดในช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนมิถุนายน ชาวบ้านจะทำการเกษตรริมโขงเช่น ปลูกยาสูบ ข้าวโพด ผักกาด ผักหอม กระเทียม หอมแดง ถั่วลิสง ถั่วฝักยาว กะหล่ำปี มันเทศ มันแกว แตงโม พริก และเลียงวัว ควาย ตามริมโขงและมีรายได้จากการเกษตรริมโขง

ปลาเอิ้นหรือปลายี่สกเทศ ที่เคยพบจำนวนมากในพื้นที่บ้านน้ำไพร แต่ในปี 2562 ในช่วงฤดูกาลผสมพันธุ์ เดือนพฤศจิกายน 2562 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2563 ไม่พบเห็นปลาเอิ้นในพื้นที่ และศูนย์วิจัยเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจืดหนองคาย ไม่สามารถมีน้ำเชื้อปลาสำหรับผสมพันธุ์เทียมได้เลย

ภาพปลาเอิ้น จากนิตยสารสารคดี เดือนกันยายน 2562

ที่ตั้งของบ้านน้ำไพร หมู่ 5 ทางทิศเหนือมีแม่น้ำโขงกั้นเขต ติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิศใต้ติดกับตำบลนาจิว อำเภอสังคม ทิศตะวันออกติดต่อกับบ้านแก่งไก่อ๋ ต.แก่งไก่อ๋ อ.สังคม ทิศตะวันตก ติดต่อกับบ้านตาดเสริม ต.บ้านม่วง อ.สังคม จังหวัดหนองคาย บ้านน้ำไพร หมู่ 5 มีจำนวนครัวเรือนเท่ากับ 128 หลังคาเรือน ประชากรรวม 429 คน

¹ สรุปรจาก พัฒนานิพนธ์เรื่อง “วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านและเศรษฐกิจการประมงลุ่มน้ำโขง บ้านน้ำไพร ตำบลสังคม อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย”, นางสาวอรกานต์ หล้ากลาง, การศึกษารายวิชาพัฒนาชุมชนภาคนิพนธ์ (019424) (Community Development Term Paper) ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2561 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ภาพ แผนที่บ้านน้ำไฟ (โดย อรภาณต์ หลักกลาง, 2561)

ลักษณะภูมิประเทศ พื้นที่ส่วนใหญ่ เป็นพื้นที่ราบสูง สลับภูเขา มีทรัพยากรป่าไม้และดินที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก พืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ ยางพารา กัญชง และมีพื้นที่บางส่วนติดกับแม่น้ำโขงเหมาะสำหรับการประมง มี 3 ฤดูกาล (ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาว)

แหล่งน้ำชุมชนมีแหล่งน้ำที่ใช้สำหรับอุปโภค-บริโภคที่สำคัญคือ แม่น้ำโขง ซึ่งไหลผ่านหมู่บ้านและมีแหล่งน้ำประจำหมู่บ้าน จำนวน 1 แห่ง แหล่งน้ำทั้ง 2 แห่งเคยเป็นแหล่งน้ำที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และองค์การบริหารส่วนตำบลสังคม ได้ดำเนินการปรับปรุงก่อสร้างขึ้นใหม่ เพื่อให้เพียงพอกับการอุปโภคและบริโภคของประชาชน คือ อ่างเก็บน้ำห้วยน้ำไฟ บ้านน้ำไฟ หมู่ที่ 5 และห้วยบุง บ้านน้ำไฟ หมู่ที่ 5

ลักษณะของดิน ดินร่วนปนทราย ส่วนดินล่างเป็นดินเหนียวหรือดินร่วมปนดินเหนียวที่เป็นกรวดหรือลูกรังเป็นจำนวนมาก ดินบริเวณริมแม่น้ำโขงมีลักษณะเป็นดินทรายเกิดจากการทับถมของตะกอนที่ไหลมากับน้ำโขง และดินในแม่น้ำโขงเป็นดินทรายละเอียดมีสีขาวและดินในพื้นที่ภูเขาจะมีเศษหินก้อนหินผสมกับดินส่วนใหญ่ยังปกคลุมด้วยป่าไม้เป็นประเภทนี้ส่วนใหญ่ ซึ่งมีความลาดชันดินที่พบมีทั้งดินลึกและดินตื้นลักษณะเนื้อดินและความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ

1.1 ความเป็นมาของชุมชน

แรกเริ่มบรรพบุรุษชาวบ้านน้ำไฟได้เข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่วัดอุบมุง โดยบริเวณด้านหลังของวัดนั้นติดแม่น้ำโขง ในเวลาต่อมาได้เกิดการระบาดขึ้นโดยชาวบ้านเรียกกันว่าโรคห่า โรคท้องร่วง จึงได้อพยพย้ายถิ่นฐานไปที่บ้านนาใหญ่ ต่อมาก็ได้ย้ายไปที่บ้านผาแดง อยู่ติดกับทิศใต้ของบ้านน้ำไฟในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งก็ได้ย้ายไปอยู่ที่บ้านแก้งใหม่ ที่ติดกับทิศใต้ของบ้านน้ำไฟ

ในช่วงปี พ.ศ. 2504 คนที่อยู่บ้านแก้งใหม่ได้ย้ายออกจากบ้านแก้งใหม่ เพื่อจับจองพื้นที่ตั้งรกราก รวมทั้งพื้นที่ทำกินให้ใกล้กับแหล่งลำห้วย บริเวณที่ชาวบ้านอพยพไปนั้น มีลำห้วยที่ชื่อว่า ห้วยน้ำไพร ชาวบ้านจึงลงหลักปักฐานอย่างถาวร เพื่อที่จะดำรงชีวิตตั้งเฝ้าพันธุ์ที่บริเวณนี้ จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านให้เหมือนกับลำห้วยเรียกชื่อหมู่บ้านตามลำห้วยน้ำไพร ที่ไหลลงมาจากเทือกเขา

ปัจจุบันเป็นป่าสงวนแห่งชาติพานพร้าวแก้งไก่อ น้ำจากห้วยน้ำไพรไหลผ่านหมู่บ้านจึงเป็นที่เรียกว่า บ้านน้ำไพร ตระกูล ชาวเขา จึงเป็นตระกูลที่สำคัญที่สุดในการตั้งบ้านน้ำไพร ในเวลาต่อมาจึงมีตระกูลเกสร, ตระกูลริดเม้า, ตระกูลพิมพ์โพพันธ์ ททยอยย้ายเข้ามาตั้งหลักปักฐานที่บ้านน้ำไพร โดยเริ่มมีระบบการปกครองแบบทางราชการเข้ามา มีการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านในช่วงปี พ.ศ. 2457 (ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่) ผู้ใหญ่บ้านคนแรกที่ได้รับเลือก คือ นายเพ็ง บุตรวรรณ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน และเวลาต่อมาคือ นายสมาน ปานคาน นายเที่ยง คงแก้ว นายสงคราม พันธุมมา นายสุกัน ปานคาน และนายสังข์ทอง สิงห์ติด เป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านน้ำไพรคนปัจจุบัน วัดอุบมุงในปัจจุบันนั้นได้ตั้งอยู่ห่างออกไปจากบ้านน้ำไพรอยู่ที่ประมาณ 1.4 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอสังขุม 9 กิโลเมตร

วัดอุบมุงตั้งอยู่โดดเดี่ยวห่างไกลชุมชน ภายในวัดด้านหนึ่งของวัดติดแม่น้ำโขง ในช่วงหน้าแล้งสามารถมองเห็นหาดทรายในแม่น้ำโขงได้ โดยปัจจุบันนี้วัดอุบมุงเป็นสถานที่พึงธรรมและปฏิบัติธรรม

1.2 วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน

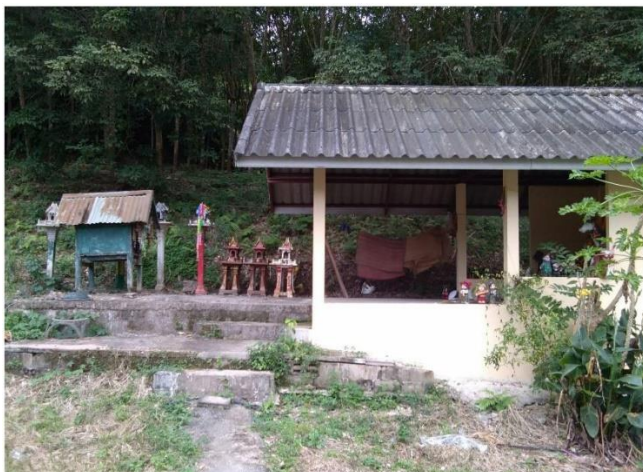
บ้านน้ำไพรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีบุญประจำบ้านเพียงคือ บุญเดือนสี่ คือ บุญประทายข้าวเปลือก ก่อนวันงานชาวบ้านทุกหลังคาเรือนจะออกมาเตรียมงานที่วัดสว่างอารมณ์ ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้านน้ำไพร เมื่อรุ่งเช้าก็จะตั้งต้นดอกเงินเพื่อที่จะแห่ขบวนเข้าวัด โดยจะมีคนตีกลองให้จังหวะสนุกสนาน ในการแห่ต้นเงินและข้าวเปลือกเข้าวัดและนำข้าวเปลือกที่จะนำมาถวายวัด ก็จะนำมารวมกันที่ศาลาวัด ก่อนจะทำพิธีสวดมนต์ ซึ่งทางวัดก็จะนำข้าวเปลือกมาเก็บไว้

นอกจากนี้ชาวบ้านยังคงมีการนับถือเจ้าปู่หลักหมื่น รวมทั้งมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องพญานาค มีพิธีไหว้ศาลเจ้าปู่หลักหมื่นและมีพิธีเลี้ยงลงในช่วงเดือนพฤษภาคม เดือนหก เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าการก่อนฤดูการทำไร่ ทำนา ทำสวน ต้องขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือประจำหมู่บ้านดลบันดาลให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ ในช่วงเดือนพฤศจิกายนของทุกปี ชาวบ้านจะมีการทำพิธีกรรมการเลี้ยงขึ้นหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิต รวมทั้งผู้ที่ทำอาชีพประมง ก็จะจัดพิธีกรรมเลี้ยงขึ้น-เลี้ยงลง ตามความเชื่อของชาวประมงที่เป็นการเคารพและสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ในสายน้ำโขงแห่งนี้ ช่วงวันพระหรือวันศีล ชาวบ้านจะไม่พากันออกไปทำไร่ ทำสวน ลงเรือหาปลา หรือทำงาน เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าจะหากออกไปทำงานหรือเก็บพืชผักที่ปลูกไว้ จะไม่ดีกับตัวและพืชผลทางการผลิตก็จะไม่ดีด้วย การจับปลาก็เช่นกันหากจับปลาในวันพระก็ถือว่าทำบาปจึงควรละเว้นการลงเรือจับปลาในวันพระ และชาวบ้านจะมีการไปทำบุญที่วัดศรีสว่างอารมณ์

ศาลเจ้าปู่หลักหมื่นบ้านน้ำไพร ผู้คนมีวิถีชีวิตความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และมีที่ที่คอยยึดเหนี่ยวจิตใจให้กับคนในชุมชน คือ ศาลเจ้าปู่หลักหมื่น เป็นศาลที่คู่บ้านคู่เมืองของคนบ้านน้ำไพรศาลที่

ตั้งอยู่บริเวณทางก่อนเข้าหมู่บ้านตาดเสริม ตำบลสังคม อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย ชาวบ้านในแถบนี้เรียกกันว่าเป็นศาลใหญ่ ปู่หลักหมื่นมีเขตคุ้มครองดูแลรักษาตั้งแต่บ้านตาดเสริม บ้านน้ำไพร บ้านแก่งใหม่ บ้านผาแดง นอกจากนี้ปู่เจ้าหลักหมื่นยังเป็นเพื่อนกับเจ้าดอนที่อยู่บ้านม่วง เป็นศาลเจ้าดอนที่ดูแลรักษาชาวตำบลบ้านม่วง (จากการบอกกล่าวของชาวบ้านม่วงที่เคารพและนับถือเจ้าปู่หลักหมื่น) ชาวบ้านและชาวประมงแถบนี้ให้การเคารพนับถือ และสักการะกันเป็นประจำ แต่ละหมู่บ้านจะมีศาลเจ้าปู่หลักหมื่นประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านจะเรียกว่าเป็นศาลย่อยของปู่หลักหมื่น หากเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยหรืออาจจะได้เดินทางไกล ความเชื่อของคนทั้งสี่หมู่บ้านนั้นก็คือ จะต้องมากราบไหว้บอกกล่าวถึงการเดินทางไกล หรือขับรถผ่านศาลเจ้าปู่หลักหมื่นต้องทำการบิณฑบาต เพื่อเป็นการบอกกล่าวหรือเป็นการยกมือไหว้ เป็นคนความเชื่อที่让ปู่หลักหมื่นดูแลปกป้องรักษาตลอดการเดินทาง นอกจากนั้นในเรื่องของการเดินทางไปทำงานต่างจังหวัดหรือต่างประเทศ โดยชาวบ้านมีความเชื่อหากเดินทางไกลหรือไปทำงาน จะนำก้อนหินที่อยู่บริเวณเจ้าปู่หลักหมื่นนำติดตัวไปด้วย และหากกลับจากการทำงานและเดินทางกลับ ก็จะนำหินที่พกติดตัวไปด้วยกลับมาวางไว้ที่บริเวณศาลที่เดิม การจับทหารหรือหากใครที่ต้องการสอบตำราจหรือเป็นข้าราชการ ชาวบ้านก็มีความเชื่อเกี่ยวกับขอให้สอบติดตำราจ ข้าราชการ หรือไม่ให้จับได้ทหาร การบิณฑบาตของของแต่ละคน แม้ชาวประมงของก่อนลงเรือหาปลา ก็ได้ทำการบอกกล่าวปู่หลักหมื่นให้คอยปกป้องรักษาไม่ให้เกิดอันตราย หรือเมื่อหาปลาได้น้อยชาวประมงก็บอกกล่าวขอปลาจากปู่หลักหมื่น ให้จับปลาได้เยอะ ๆ เป็นความเชื่อที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ในแต่ละปีบางบ้านที่เคารพนับถือเจ้าปู่หลักหมื่นก็จะนำ เหล้า ไก่ บุหรี่ หรือภาษาที่ชาวบ้านเรียก **เหล้าให้ไก่โต** มาเลี้ยงมาถวายเพื่อเป็นการแสดงถึงความเคารพปู่หลักหมื่นที่ดูแลปกป้องรักษาคุ้มครอง

ภาพ ศาลเจ้าปู่หลักหมื่นบ้านน้ำไพร (โดย อรภานต์ หลักกลาง, 2561)

พิธีเลี้ยงลงหรือพิธีกวาดท้องน้ำหรือการทำความสะอาดพื้นน้ำ พิธีการกวาดท้องน้ำหรือการทำความสะอาดพื้นน้ำ เป็นความเชื่อของชาวประมงที่เมื่อถึงฤดูกาลจับปลา จะทำพิธีนี้ขึ้นมาก่อนที่จะลงเรือหาปลาบริเวณน้ำโขง โดยจะมีพิธีเลี้ยงลงและเลี้ยงขึ้น โดยการเลี้ยงลงลงจะเป็นการบอกกล่าวถึงเจ้าปู่หลักหมื่น ที่ชาวบ้านและพรานปลาให้ความเคารพนับถือกัน การเลี้ยงลงเป็นความเชื่อของชาวประมง การเลี้ยงให้มีกำลังใจในการออกเรือหาปลาและมีความสุขกายสบายใจ หรือจะเรียกว่าอุยู่ตีมีแสงตามภาษาชาวบ้าน ในพิธีเลี้ยงลงชาวประมงจะต้องเตรียมดอกไม้ ธูปและเทียน เพื่อนำมากราบไหว้เจ้าปู่หลักหมื่นเป็น

การบอกกล่าวให้เจ้าปู่หลักหมื่นดูแลไม่ให้เกิดอันตรายใด ๆ ตลอดการหาปลาในครั้งนั้น ๆ เมื่อเลิกจากการลงลงแล้ว ยังมีพิธีเลี้ยงขึ้นลงงโดยชาวประมงจะนำดอกไม้ ธูป และเทียน รวมทั้งอาหารคาวหวาน เช่น หัวหมู ไก่ต้ม เหล้าขาว นำมาเลี้ยงและถวายที่ศาลเจ้าปู่หลักหมื่น แต่การเลี้ยงขึ้นลงงนั้นชาวประมงแต่ละคนจะเลี้ยงไม่พร้อมกัน เพราะใครพร้อมจะเลิกลงงก่อนก็สามารถเลี้ยงขึ้นก่อนได้เลย

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับพิธีเลี้ยงดอน เพราะในแต่ละพื้นที่หาปลา ชาวประมงต่างก็มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีเจ้าดอน ผีดอน ที่คอยปกป้องรักษาบริเวณนั้น และชาวประมงมีพิธีการเลี้ยงเจ้าดอนคือ ชาวประมงจะนำ ไก่ หมู เหล้า บุหรี่ ไปไหว้ที่ดอน เพื่อเป็นการเลี้ยงตอบแทนหรือเป็นการขอขมาเจ้าดอน ในการที่บางครั้งชาวประมงเผลอพูดคำหยาบหรือทำอะไรที่มันไม่ดี นอกจากความเชื่อเกี่ยวกับการเลี้ยงดอนของชาวประมงและยังมีอีกความเชื่อ คือ การนำของไปต้อนและการขอยู่ขอกิน หากพูดถึงการต้อน ชาวประมงบางคนก็มีความเชื่อว่า หากเราต้อนเจ้าที่เจ้าทาง เจ้าที่เจ้าทางก็จะต้อนเรากลับเหมือนกัน ชาวประมงจะนำไก่หรือนำบุหรี่ป้อนเจ้าที่เจ้าทาง เจ้าที่เจ้าทางก็จะต้อนเรากลับด้วยการให้เราหาปลาได้เยอะ เจ้าที่เจ้าทางจะต้อนเรากลับด้วยปลาในน้ำ ต้อนในที่นี้ของชาวประมงคือ การต้อนรับ การต้อนไม่ใช้การบนบานแต่อย่างใด ชาวประมงบางส่วนก็ใช้วิธีการขอยู่ขอกิน เป็นการขอกับเจ้าที่เจ้าทาง โดยชาวประมงกล่าวว่า ลูกหลานขอยู่ขอกินแน่เต๋อพอปู หากจับปลาได้ก็คือได้ ไม่ใช้การบนบานอะไร เป็นเพียงการขอยู่ขอกินกับเจ้าที่เจ้าทาง ไม่ต้องนำส่งของมาไหว้เพราะไม่ใช้การบนบานบอกกล่าวอะไร

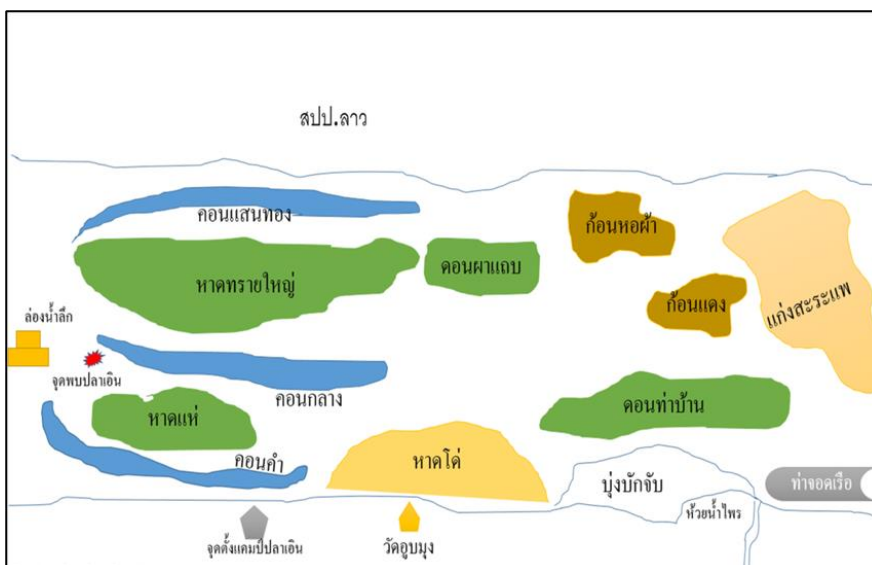
1.3 วิถีชีวิตความเป็นอยู่

เนื่องจากชาวบ้านน้ำไพร มีทรัพยากรธรรมชาติทั้งภูเขาและสายน้ำให้พึ่งพา วิถีชีวิตชาวบ้านเมื่อเสร็จหรือว่างจากการทำไร่ทำนา และสวนยางพาราแล้ว ชาวบ้านจะลงหาปลาเพื่อนำมาประกอบอาหารในแต่ละวัน บางคนหาปลาได้เยอะก็จะขาย มีรายได้จากการขายปลาอีกด้านหนึ่งและบางคนก็แปรรูปทำเป็นปลาร้า ปลาแห้งเก็บไว้กินในช่วงน้ำหลาก เพื่อเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายในด้านอาหาร ส่วนการปศุสัตว์เป็นการประกอบการในลักษณะ เลี้ยงในครัวเรือนเป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริม เช่น การเลี้ยง ไก่ เป็ด โค สุกร กระบือ

2. การพึ่งพาแม่น้ำโขง²

2.1 ระบบนิเวศแม่น้ำโขงบ้านน้ำไผ่

ในอดีตชุมชนน้ำไผ่มีวิถีชีวิตที่พึ่งพิงทรัพยากรจากแม่น้ำโขง ทั้งในเรื่องความเชื่อประเพณี และวัฒนธรรม รวมทั้งการประกอบอาชีพ เช่น การทำเกษตรริมโขงโดยปลูกพืชผักตามตลิ่ง โดยอาศัยตะกอนดินจากน้ำโขงที่พัดพาเอาแร่ธาตุมาทับถมกัน ทำให้พื้นที่บริเวณนั้นเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตรริมโขง และเป็นพื้นที่ด้านความมั่นคงทางอาหารและเป็นแหล่งเศรษฐกิจของคนในชุมชน อีกอาชีพที่เป็นอาชีพหลักของคนบ้านน้ำไผ่ทั้งในอดีตและปัจจุบันนั่นก็คือ อาชีพประมง โดยอาศัยทรัพยากรในแม่น้ำโขงโดยการหาปลาเลี้ยงชีพ แม่น้ำโขงเปรียบเสมือนเส้นเลือดหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตชาวประมงบ้านน้ำไผ่ น้ำโขงบริเวณบ้านน้ำไผ่มีลักษณะระบบนิเวศที่เป็นกรวดหิน กรวดทราย มีหาดทรายและเกาะแก่งที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและที่วางไข่ของปลาหลากหลายสายพันธุ์ และน้ำโขงบริเวณบ้านน้ำไผ่ยังเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืด ทำให้ชาวบ้านน้ำไผ่ทำอาชีพประมงมากขึ้นและยังได้คิดค้นการทำเครื่องมือหาปลาขึ้นมาเองโดยใช้ภูมิปัญญาของชาวประมง โดยคิดค้นและใช้เครื่องมือให้เหมาะสม คนส่วนมากประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำไร่ ปลูกยางพารา ปลูกกล้วยน้ำว้า ปลูกข้าวโพด ปลูกมันสำปะหลัง และปลูกใบยาสูบ ทั้งหมดนี้เป็นพืชเศรษฐกิจของบ้านน้ำไผ่ รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์และการทำประมงแม่น้ำโขงทั้งที่เป็นอาชีพหลักและรายได้เสริมหากคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ในการประกอบอาชีพในปัจจุบันนี้ การทำเกษตรกรรม 70% การประมง 30% ในการจับปลาหากใครไม่มีเรือออกหาปลาก็นำอุปกรณ์มาหาปลาที่ริมตลิ่งได้ด้วยตัวอย่าง เช่น การหากุ้ง การวางเบ็ด จึงทำให้คนในชุมชนและชาวประมงเกิดการสร้างรายได้ให้กับตนเองได้เหมือนกัน จึงเห็นได้ว่าผู้คนที่นี่ที่อาศัยที่บ้านน้ำไผ่นั้นมีวิถีชีวิตมีความสัมพันธ์ที่พึ่งพิงทรัพยากรจากแม่น้ำโขงเป็นหลักรวมไปถึงความเชื่อของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขงซึ่งมีความเชื่อมโยงกับชีวิตของคนริมโขง

ภาพ แผนที่ทรัพยากรระบบนิเวศน้ำโขง บ้านน้ำไผ่ อำเภอสังขาม จังหวัดหนองคาย อรگانต์ หลักกลาง, 2561

² อรگانต์ หลักกลาง, เฟิ่งอ่าง

ระบบนิเวศย่อยของแม่น้ำโขง ในเขตบ้านน้ำไพร เช่น

- หาด เช่น หาดคอนคำ, หาดบ้านอ่างน้อย, หาดโต๋, หาดแห่, หาดทรายใหญ่
- แก่ง เช่น แก่งคอนกลาง, แก่งสระแพ
- ก้อน เช่น ลวงก้อนคำ, ก้อนแดง, ก้อนพกผ้า
- คอน เช่น คอนกลาง, คอนคำ, คอนแสนทอง
- ดอน เช่น ดอนห้วงาม, ดอนเรือใหญ่, ดอนผาแถบ, ดอนท่าบ้าน
- บุ่ง เช่น บุ่งบักจับ, บุ่งไผ่
- โഴ้
- ห้วย เช่น ห้วยน้ำไพร

2.2 การพึ่งพาแม่น้ำโขงด้านการเกษตร

ผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญของชุมชนได้แก่ ยางพารา กล้วย ยาสูบ มันสำปะหลัง โดยเฉพาะในช่วงแม่น้ำโขงลดระดับ ชาวบ้านน้ำไพรจะทำการเกษตรริมโขงที่หลากหลายชนิด

ภาพ การปลูกผักกิมตลิ่งโขงของชุมชนบ้านน้ำไพร (พฤศจิกายน 2562)

2.3 การพึ่งพาแม่น้ำโขงด้านการประมง

วิถีชีวิตชาวบ้านเมื่อเสร็จหรือว่างจากการทำงานแล้ว ชาวบ้านจะลงหาปลาเพื่อนำมาประกอบอาหารในแต่ละวัน บางคนหาปลาได้มากก็จะขาย มีรายได้จากการขายปลาอีกด้านหนึ่ง และบางคนก็แปรรูปทำเป็นปลาร้า ปลาแห้งเก็บไว้กินในช่วงน้ำหลาก เพื่อเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายในด้านอาหาร การหาปลาชาวบ้านจะหากินเป็นส่วนใหญ่และจะลงน้ำหาปลาทุก ๆ วัน ชาวบ้านนิยมหาปลาในช่วงเช้าและช่วงเย็น ตอนกลางวันจะเข้าทำงานในพื้นที่นาไร่ ในแต่ละปีชาวบ้านมีรายได้จากการหาปลา จากเหลือกินจะขาย และบางคนหาปลาขายเป็นอาชีพ ในแต่ละวันชาวบ้านจะจับเพื่อกินและขายได้ต่อคนต่อปี 2-3 หมื่นบาทและมีเงินหมุนเวียนในชุมชนปีละ 7-8 แสนบาทต่อปี

ปฏิทินฤดูกาลจับปลา

เดือน ชนิดปลา	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย	ธ.ค
1.ปลาอิน	←→										←→	
2.ปลามาง	←→			→								
3.ปลายอน				←→		→						
4.ปลาบอก	←→											→
5.ปลาหน้าหนู		←→		→								
6.ปลาแซ่	←→											→
7.ปลาหุมาต				←→		→						
8.ปลากด	←→											→
9.ปลารากกล้วย			←→	→								
10.ปลาคัง			←→	→								
11.ปลาโน	←→	→										←→
12.ปลาโจก									←→			→
13.ปลาเผาะ			←→		→							
14.ปลาธง	←→											→

ที่มา อรกานต์ หลักกลาง, 2561

ชนิดพันธุ์ปลาที่พบเห็นในพื้นที่ในอดีตถึงปัจจุบัน

ชนิดปลาที่เคยพบในอดีต	ชนิดพันธุ์ที่เริ่มสูญพันธุ์
ตะเพียน ปลานหัวหมาด(ปลาแก้มดำ) ปลาสร้อย ปลาเทพา ปลาเทโพ ปลายาง ปลาออก ปลายอน ปลาปาก ปลามาง ปลาเผาะ ตะเพียน .ปลาเ็น ปลามาง ปลายอน ปลากระบอก ปลาหน้าหนู ปลาแซ่ ปลาหูกมาต ปลาตก ปลาราก กล้วย ปลาคัง ปลาไน ปลาโจก ปลาเผาะ ปลาสรง	ปลาวาสะอี ปลาบึก

ประมงพื้นบ้านจะใช้เครื่องมือหาปลา ได้แก่ มอง ตาข่าย แห เบ็ด ลอบ ตุ่ม ไซ จั่น การหาปลาชาวบ้านจะลงน้ำหาปลาทุก ๆ วัน ในช่วงเช้าและช่วงเย็น ช่วงฤดูน้ำลดในช่วงเดือนธันวาคม-เมษายน เครื่องมือจับปลาในพื้นที่ ริมหอง ใช้เครื่องมือเช่น แห มอง ไซ เบ็ด ปลาที่จับได้ในช่วงนี้จะมีปลามาง ปลายอน ปลาสงัว ปลาขบ ปลาสร้อย ปลากระบอก ปลาหูกมาต ปลาช่อน ปลาช่อนเล็ก

ในช่วงเดือน พฤษภาคม ถึงเดือนสิงหาคม จะใช้เครื่องมือมองที่มีขนาดใหญ่ เบ็ดฝอยก ตุ่มปลา ตุ่มกุงใช้ในพื้นที่ คก ลวง เวิน ปลาที่จับได้จะเป็นปลาเผาะ ปลายาง ปลาโจก ปลาอีตุ ปลาปาก ปลาหูกมาต ปลาเพี้ย

ช่วงเดือน กันยายนถึงเดือนพฤศจิกายนจะมีพื้นที่ ที่ปลาเ็นเข้ามาผสมพันธุ์และวางไข่ ประมงพื้นบ้าน ประมาณ 10 ราย และเจ้าหน้าที่ประมงจะเฝ้ารอปลาเข้ามาผสมพันธุ์และจะจับปลาเพื่อรีดเอาไข่ปลาเ็นมาผสมเทียม โดยสถานีประมงน้ำจืดจังหวัดหนองคาย

3. สถานการณ์ปัญหาและผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง

คนในชุมชนเล่าเป็นเสียงเดียวกันว่า สังเกตเห็นการขึ้นลงผิดปกติของแม่น้ำโขงผิดฤดูกาล เมื่อช่วงพ.ศ. 2554 เป็นต้นมา ชาวบ้านเริ่มหาปลาได้น้อยลง พื้นที่หาปลาและระบบการไหลของน้ำเปลี่ยนแปลง ปลาบางชนิดหายไปเช่น ปลาแกง ปลาเลิม ปลามาง ปลาแซ่ ปลาโจก ปลาหว่า ปลาหน้าหนู ทำให้รายได้ในการหาปลา หายไปเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านต้องแบกภาระค่าใช้จ่ายและต้องพึ่งพาอาหารจากตลาดมากขึ้นบางคนหาปลาทั้งวันไม่ได้แม้แต่สักตัวเดียว ความสุขที่เคยมีจากรายได้ในกาขายกลับมาเป็นความทุกข์ใจแทน

นอกจากนี้ ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2562 น้ำโขงลดระดับลงอย่างรวดเร็ว หาดทรายโผล่เป็นบริเวณกว่า 100 ไร่และทับถมพื้นที่ลวงปลา พื้นที่หาปลาจนหมดสิ้น พิษพชรณที่สำคัญของแม่น้ำโขง เช่น ต้นไคร้ ตายจำนวนมาก การอพยพของปลาตามฤดูกาลที่กำลังวางไข่ในฤดูนี้ ไม่สามารถวางไข่และหนีออกจากบ่่งไม่ได้ ส่งผลให้ปลาเล็ก กุ้ง หอย ปู ตายจำนวนมาก และปลาใหญ่ที่ค้างบ่่งเนื่องจากหนีลงวังน้ำลึกไม่ทันถูกจับทำให้เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ รวมทั้งการเกิดสภาวะน้ำโขงสีคราม หรือ ฤดูน้ำโขงใสที่มาเร็วกว่าปกติในช่วงเดือนพฤศจิกายน 2562 ปกติน้ำโขงจะต้องมาในช่วงเดือนเมษายน แต่ปีนี้น้ำโขงกลับผิดปกติ

ทำให้ปลาน้ำจืดบางชนิดลดลงและเหาเกิดจำนวนมาก สาเหตุมาจากน้ำที่ใสและแสงแดดส่องถึงพื้น ทำให้เหาเจริญเติบโตได้เร็วส่งผลกระทบต่อ การหาปลาของประมงพื้นบ้าน เหาได้ไปติดมอง ทำให้เกิดความเสียหาย

ชาวบ้านเห็นว่าสาเหตุเกิดจากเขื่อนไชยบุรีกักเก็บน้ำ ก่อนการเปิดประตูระบายน้ำในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2562 ซึ่งเขื่อนไชยบุรีออกแบบให้ตะกอนน้ำสามารถระบายได้ แต่ความเป็นจริงคือ น้ำโขงที่ระบายออกมามีแต่น้ำใส ที่ไม่มีตะกอนสารอาหารใด ๆ เลย ทำให้น้ำโขงตอนล่างเขื่อนน้ำมีลักษณะน้ำใสตลอดแม้ น้ำโขงตอนล่าง ส่งผลกระทบต่อทำให้ปลาหายากขึ้น ตั้งแต่ที่เกิดสภาวะน้ำโขงใส เกิดตะกอนทรายย่อยที่ ถมพื้นที่ลวงปลาของชาวบ้านน้ำไพร ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงจากเดิม บุงบักจับ ดอนท่าบ้าน ก้อนแดง ก้อนห่อผ้า หายไปทั้งหมด

ภาพ บุงบักจับ ที่เดิมเคยเป็นบริเวณที่ชุมชนใช้ช้อมเรือแข่ง น้ำแห้งขอด ไม่มีที่ช้อม จึงงดแข่งเรือแข่งในงานเทศกาลประเพณีแข่งเรือออกพรรษา อ.สังขม จ.หนองคาย ภาพถ่ายเมื่อเดือนกรกฎาคม 2562

ภาพ ชาวบ้านพูดคุยกับนักข่าวรอยเตอร์ ถึงสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง บริเวณบุงบักจับ, กรกฎาคม 2562

นอกจากนี้ อุปกรณ์เครื่องมือหาปลาของชาวบ้านเสียหายจากน้ำโขงที่ไหลแรงและเพิ่มระดับมาแบบไม่ทันตั้งตัว ไร้การแจ้งเตือน ทำให้ชาวประมงบางคนสูญเสียเครื่องมือจับปลา และเรือ ทำให้สภาพลวงมองหรือพื้นที่หาปลาเปลี่ยนไป เมื่อก่อนลวงมองมีราคาหลายหมื่นบาท แต่ปัจจุบันราคาลวงมองแทบไม่มีราคา เนื่องจากหาปลาไม่ได้ ผลกระทบจากแม่น้ำโขงทำให้ชาวบ้านน้ำไพร ต้องประสบปัญหาด้านอาหารและรายได้

น้ำท่วมพื้นที่การเกษตรริมโขงไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ทันในฤดูแล้ง ความเสียหายที่เกิดขึ้นจากน้ำท่วมพื้นที่และผลผลิตทางการเกษตรของชาวบ้านสร้างความเสียหายให้เกษตรกรที่ปลูกพืชริมโขงเป็นจำนวนมากและท่วมต่อเนื่องหลายปีแต่ ก็ไม่มีหน่วยงานส่วนราชการ เข้ามาช่วยเหลือแต่อย่างใด เพราะพื้นที่ริมโขงไม่มีเอกสารสิทธิ์ จากผลกระทบที่เกิดขึ้นชาวบ้านเริ่มวิตกกังวลเป็นอย่างมาก ว่าทำไมความอุดมสมบูรณ์ที่เคยมีเริ่มหายและเหตุการณ์น้ำขึ้นน้ำลง ทำไม่ถึงเกิดขึ้นในพื้นที่แม่น้ำโขง หลังจากชาวบ้านได้พูดคุยกันก็รู้ว่าสาเหตุมาจากการสร้างเขื่อนกั้นน้ำโขงประเทศต้นน้ำ ทั้งเขื่อนจีนและเขื่อนลาว และรู้เพิ่มเติมมาอีกว่า เขื่อนไซยะบุรี อยู่ห่างจากบ้านน้ำไพรราว ๆ 400 กิโลเมตร จะผลิตกระแสไฟฟ้าเต็มพิกัดในเดือนตุลาคม 2562 ผลกระทบจะทวีคูณขึ้นกว่าเมื่อก่อน ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านจะหาปลาในแม่น้ำโขงยากขึ้นอีก ประกอบด้วย พื้นที่ตรงข้ามบ้านน้ำไพรนั้น มีการระเบิดหินในแดนดินประเทศลาวทำให้ปลาที่มีในพื้นที่ตกใจหนีออกจากพื้นที่ที่จะเหลือ ก็เป็นส่วนน้อย และการหากินในปัจจุบัน บ้านผีเมืองน้องเริ่มจับปลาแบบใช้เครื่องมือแบบผิดกฎหมายโดย การใช้หม้อไฟช้อน ตูปลา ระเบิดปลา ทำให้ปลาสูญพันธุ์เพิ่มขึ้นอีก จากเหตุการณ์และปัญหาที่ได้รับผลกระทบชาวบ้านจึงได้กังวลว่าต่อไปจะหาปลาในแม่น้ำโขงต่อไปได้ยากขึ้น และต่างกังวลใจว่าจะต้องทำอะไรท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

ภาพ น้ำโขงลดระดับลงอย่างรวดเร็ว และผิดฤดูกาลทำให้เรือหาปลาของประมงพื้นบ้านบริเวณท่าจอดเรือที่หน้าเรือออกไม่ทันทำให้ไม่สามารถนำเรือออกไปหาปลาได้

ผลกระทบจากน้ำโขงแห้งส่งผลให้ประเพณีแข่งเรือยาวบ้านน้ำไพร ในเดือนตุลาคม 2562 ต้องยกเลิก ส่งเรือเข้าแข่งในงานแข่งเรือออกพรรษา ซึ่งเป็นงานประจำปีของอำเภอสังขม เหตุเพราะบริเวณซุ้มเรือแข่ง จุดบุงบักจับ (กระจับ) น้ำโขงแห้งขุด และเต็มด้วยผืนทราย พื้นที่บุงบักจับ ลึกลงไปได้ผืนทรายราว ๆ 5 เมตร เคยเป็นบุง มีขีดหิน และต้นไคร้หน้า ปีนี้น้ำลดและตะกอนทรายย้ายที่ถมเป็นพื้นที่บริเวณกว้าง

สถานการณ์ในเดือน มกราคม พ.ศ. 2563 ชาวบ้านพบว่า ตั้งแต่เกิดปรากฏการณ์น้ำโขงใสหรือน้ำโขงสีคราม ทำให้หาปลาได้ยากขึ้น บางวันหาได้เพียง 1 ตัว หรือไม่ได้เลย ถ้าบางวันได้ก็แค่พอกินเท่านั้น ไม่เพียงพอที่จะนำไปขายเหมือนสมัยก่อน ทำให้ประมงพื้นบ้านบางรายงดการออกหาปลาหันมาทำการเกษตรแทนแต่ก็ประสบปัญหาต้องต่อท่อน้ำเป็นระยะทางไกลมากกว่าเดิมซึ่งเป็นการลงทุนที่เพิ่มขึ้น

ภาพ การต่อท่อสูบน้ำ เครื่องสูบน้ำเพื่อใช้ในแปลงเกษตรริมตลิ่งโขงบ้านน้ำไพร ต้องทอดยาวออกไปเพราะน้ำโขงลดระดับลงอย่างมาก

ที่มวิจัยบ้านน้ำไพร ได้สำรวจข้อมูลรายครัวเรือน เพื่อตรวจสอบผลกระทบการเปลี่ยนแปลงของการประมงพื้นบ้านในแม่น้ำโขง ชาวบ้านบอกว่าปัจจุบันรายได้จากการหาปลาลดน้อยลงอย่างมาก เนื่องจากปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงในช่วงหลังจากสร้างเขื่อนตอนบน เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ พ.ศ. 2554 เป็นต้นมา ประมงพื้นบ้านเริ่มสังเกตการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากเริ่มหาปลาได้น้อยลง และผลกระทบด้านการประมงที่ได้รับผลกระทบหนักที่สุดในปี พ.ศ. 2561 - 2562 รายได้จากการหาปลาในปี พ.ศ. 2561 มีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

รายได้จากการหาปลาปี 2561	เดือน	รายได้เฉลี่ยโดยประมาณ (บาท)
ปลาสด(รวมสัตว์น้ำอื่นๆ เช่น กุ้ง ตะพาบน้ำ)	มกราคม	0
	กุมภาพันธ์	0
	มีนาคม	0
	เมษายน	1,000 - 4,000
	พฤษภาคม	0
	มิถุนายน	0
	กรกฎาคม	1000
	สิงหาคม	5000
	กันยายน	6000
	ตุลาคม	4000
	พฤศจิกายน	10,000
	ธันวาคม	0
ปลาแห้ง	รวมตลอดทั้งปี	0
ปลาร้า ปลาแดก	รวมตลอดทั้งปี	3,000
รวมทั้งหมด		33,000

จากตารางแสดงรายได้การจับปลา จะเห็นได้ว่ารายได้ลดน้อยลงอย่างมากเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง ที่ส่งผลกระทบต่อวิธีการหาปลาของประมง ทั้งน้ำโขงที่ขึ้นลงผิดปกติ น้ำโขงลดในฤดูน้ำหลากและน้ำขึ้นในฤดูแล้ง ทำให้ปลาจับได้ลดลง ปัจจัยมาจากการสร้างเขื่อนตอนบนและการสร้างเขื่อนไชยบุรี ทำให้ปลาหลงฤดู ส่งผลให้ปลาไม่มาตามฤดู ดังเช่น การจับปลาเอนหรือปลาเยสกไทยที่จะขึ้นมาผสมพันธุ์ในเดือนพฤศจิกายนของทุกปี แต่ในปีพ.ศ. 2562 ปลาเอนจับได้เพียงไม่ถึง 5 ตัว และปลายังไม่สามารถรีดไข่ได้ ทำให้ส่งผลกระทบต่อประมงพื้นบ้านและกรมประมง ที่ตั้งแคมป์เรือ ปลาเอนมาผสมพันธุ์และการขยายพันธุ์ปลาเอน ไม่สามารถทำได้ในปี 2562

4. ข้อเสนอของชุมชน

จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้ทีมวิจัยมองเห็นผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อความมั่นคงทางด้านอาหาร ทีมวิจัยจึงได้ประชุมระดมความคิดเห็นเลือกพื้นที่ห้วยน้ำไพรเป็นแหล่งทำการอนุรักษ์ปลาแม่น้ำโขง เนื่องจากห้วยน้ำไพรเป็นแหล่งลำน้ำสาขาของแม่น้ำแหล่งเดียวในบ้านน้ำไพรและเป็นแหล่งเหมาะสมในการทำเขตอนุรักษ์ โดยทีมวิจัยได้เก็บข้อมูลและการศึกษานิเวศเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในห้วยน้ำไพร(ลำน้ำสาขาแม่น้ำโขง)เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร

4.1 แนวทางในการดำเนินงาน

นอกจากการเร่งหาคำตอบเพื่อช่วยเหลือเกษตรกร หรือชาวประมงรายครัวเรือนแล้ว ทุกคนเห็นตรงกันว่า ระบบนิเวศย่อยในแม่น้ำโขงเปลี่ยนสภาพ จากพื้นที่ลุ่มมอง กลายเป็นพื้นที่ทรายกว่า 100 ไร่ มีทางเลือกอื่นใดอีกที่จะบรรเทาผลกระทบได้บ้าง ทีมวิจัยต่างวิเคราะห์ทางเลือก เช่น

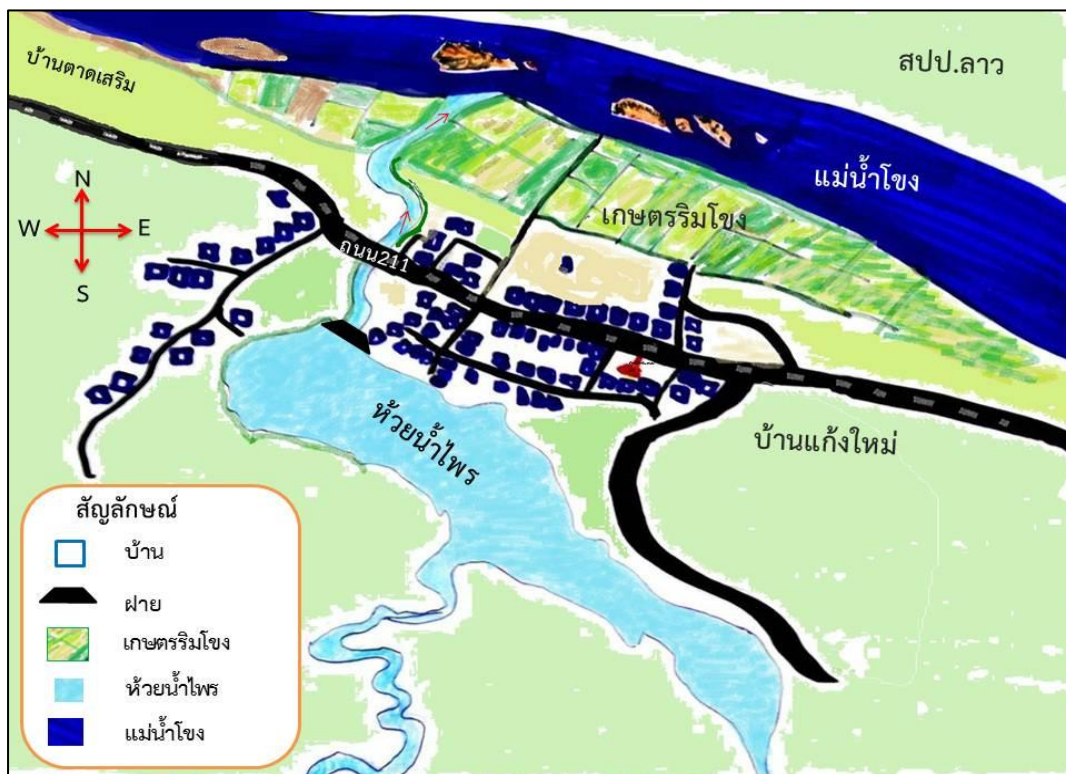
- ศึกษาความเหมาะสมในการสร้างแหล่งอาหารสำรอง ลำห้วยน้ำไพร ชุมชนมีลำห้วยสาขาที่เชื่อมโยงและสามารถหาอาหารหรือหาปลาเป็นอาหารได้เนื่องจากลำห้วยน้ำไพรเป็นลำห้วยสาขาที่ไหลสู่แม่น้ำโขงและในช่วงน้ำหลากปลาแม่น้ำโขงจะขึ้นไปวางไข่ในลำห้วย หากสร้างพื้นที่นี้เป็นแหล่งอาหารสำรอง เป็นเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำและเพาะพันธุ์ปลาให้มีปริมาณเพิ่มขึ้นให้มีเหมือนเมื่อก่อน
- ศึกษาความเหมาะสมในการสร้างแหล่งอาหารสำรอง ลำห้วยสังคม มีพื้นที่ราว ๆ 20 ไร่ มี 3 หมู่บ้านใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยห่างแม่น้ำโขงประมาณ 3 กิโลเมตร
- การอบรมพัฒนาทักษะการเพาะพันธุ์ปลาแม่น้ำโขง ให้กับสมาชิกในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากแม่น้ำโขงเปลี่ยนแปลง
- จัดตั้งกลุ่มชาวประมง กลุ่มแม่บ้าน เพื่อพัฒนาทักษะด้านอาชีพ
- การปรับปรุงระบบแหล่งน้ำให้เอื้อต่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูแหล่งอาหารสำรองเพิ่มเติมจากแม่น้ำโขง ธรรมชาติ รวมทั้งการปรับปรุงฝายน้ำล้น การจัดระบบน้ำประปา น้ำเพื่อการเกษตรเพื่อใช้ในการเกษตรฤดูแล้ง
- จัดทำเขตอนุรักษ์ สร้างบ้านปลาบริเวณน้ำโขงหน้าวัด ในจุดที่มีความลึกเหมาะสม

4.2 รูปธรรมการแก้ไขปัญหา การสร้างแหล่งอนุรักษ์ในห้วยน้ำไพร

ห้วยน้ำไพรเป็นห้วยธรรมชาติเป็นลำห้วยสาขาของแม่น้ำโขง มีอ่างเก็บน้ำขนาด 36 ไร่ ความยาวประมาณ 1 กิโลเมตร ระบบนิเวศห้วยน้ำไพรในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ทั้ง พืชพรรณ เช่น ผักกูด ผักหนาม ผักกล่ำมปู และสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา เต่า และในอดีตยังไม่มีการทำฝายและปลาจากแม่น้ำโขงจะขึ้นมาวางไข่ในห้วยน้ำไพร น้ำมีตลอดทั้งปี

ชนิดพันธุ์ปลาในห้วยน้ำไพร ได้แก่ ปลาจวด ปลาช่อน ปลาชวา ปลาจาด ปลาอีพรุฒ ปลาเสียม ปลาซีหมู ปลาดุกปัจจุบันความหลากหลายของปลาน้อยลงเพราะ คนหาปลาในห้วยเพิ่มมากขึ้น และการใช้เครื่องมือผิดประเภท เช่น เครื่องช็อตปลา เป็นต้น ทำให้ปลาลดจำนวนลง

ปัจจุบันความอุดมสมบูรณ์ลดลงจากการเข้ามาของการทำไม้ในยุคก่อน และการถากถางป่าทำไร่สวน ทำให้ป่าไม้ถูกทำลายส่งผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์และน้ำน้อยลง สถานการณ์ปีนี้ห้วยน้ำไพรมีน้ำน้อยกว่าอดีต น้ำแห้งขอด ส่งผลกระทบต่อปลาที่ชาวบ้านและกรมประมงปล่อยไว้

น้ำในห้วยน้ำไพรจะใช้น้ำทำการเกษตร ทั้ง นาข้าว พืชผัก และเดือนมกราคม พ.ศ. 2563 น้ำโขงเกิดสภาวะแห้งขอด ทำให้เกษตรริมโขงได้รับผลกระทบอย่างหนัก ต้องอาศัยน้ำจากห้วยน้ำไพรที่ไหลลงแม่น้ำโขง สูบใส่เกษตรริมโขงและประปาหมู่บ้าน การหาปลาในห้วยน้ำไพร ปัจจุบันมีประมาณ 7 คน สาเหตุที่หาปลาในห้วยเนื่องจาก แม่น้ำโขงหาปลาได้ยากจึงหันมาปลาในห้วยน้ำไพร

แผนพัฒนาอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติห้วยน้ำไพร

1. สนับสนุนการฝึกอบรมเพิ่มทักษะการเพาะพันธุ์ปลา ในกลุ่มสมาชิกและพัฒนาแหล่งอาหารของสมาชิกรายคนตามหัวไร่ปลายนา
2. สนับสนุนการจัดทำเขตอนุรักษ์และจัดหาพันธุ์ปลาปล่อยลงแหล่งน้ำธรรมชาติห้วยน้ำไพร
3. การสนับสนุนให้เกิดการปรับปรุงฝายห้วยน้ำไพรให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภาคผนวก

โครงการศึกษานิเวศเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในห้วยน้ำไพร (ลำน้ำสาขาแม่น้ำโขง)เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษานิเวศและทรัพยากรที่เป็นปัจจัยสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางอาหารห้วยน้ำไพร
2. เพื่อศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาและการอนุรักษ์ทรัพยากรทางอาหารอย่างยั่งยืน

งบประมาณสนับสนุน จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) จำนวน 27,000 บาท

1. โครงการศึกษานิเวศเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในห้วยน้ำไพร(ลำน้ำสาขาแม่น้ำโขง) เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารจำนวน 12,000 บาท (17 กรกฎาคม 2562 – 13 กุมภาพันธ์ 2563)
2. แผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบ ปี 2563 จำนวน 15,000 บาท (30 มีนาคม 2563)

กระบวนการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยสรุป

ลำดับ	วันที่	กิจกรรม
1	4-6 กุมภาพันธ์ 2562	การประชุมเชิงปฏิบัติการ ระดับเครือข่าย 7 จังหวัด
2	17 กรกฎาคม 2562	เวทีพัฒนาโจทย์วิจัย และการทำข้อตกลงงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ พื้นที่บ้านน้ำไพร
3	27 ตุลาคม 2562	เสนอความก้าวหน้าวิจัย และเสนอข้อเสนอโครงการกับกรมประมงใน ที่ศาลาประชาคมอำเภอปากชม จังหวัดเลย
4	13 กุมภาพันธ์ 2563	การประชุมสรุปข้อมูลการวิจัย และวางแผนแนวทางการทำ แผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบ
5	30 มีนาคม 2563	การประชุมเพื่อลงนามบันทึกความตกลงแผนปฏิบัติการชุมชน ต้นแบบ ปี 2563
6	5 พฤศจิกายน 2563	เข้าร่วมการประชุม “ทิศทางการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำโขง จาก งานวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยชุมชนลุ่มน้ำโขง” เพื่อนำเสนอผลการวิจัย เชิงปฏิบัติการและข้อเสนอเชิงนโยบาย ณ สำนักงานกองทุน สนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

รายชื่อทีมวิจัย

ที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
1	นายบัวลด ชาวเขา	หัวหน้าทีมวิจัย	ผู้ช่วยฯ
2	นายสุวรรณ พิมโพธิ์พันธ์	รองฯ	ผู้ช่วยฯ
3	นายเซงเนาวิ แก้งใหม่	เลขฯ	รองสภฯ
4	นายพิษณุ จูมา	เหรียญกติก	ชาวประมง
5	นายจงอาจ พิมโพธิ์พันธ์	ทีมวิจัย	ชาวประมง
6	นายสุนันท์ ปานคาน	ทีมวิจัย	ชาวประมง
7	นายบัวหลวง บุญหอม	ทีมวิจัย	ชาวประมง
8	นายฉวี ชาวเขา	ทีมวิจัย	ชาวประมง
9	นายสมพต เวียงคำ	ทีมวิจัย	ชาวประมง
10	นายปัญญา พิมโพธิ์พันธ์	ทีมวิจัย	ชาวประมง
11	นายบุญอัม ประทุม	ทีมวิจัย	ชาวประมง
12	นายแท่ง เนาว์แก้งใหม่	ทีมวิจัย	ชาวประมง
13	นายปริญญา พุฒจันทร์	ทีมวิจัย	ชาวประมง
14	นายสุกัน ปานคาน	ทีมวิจัย	ชาวประมง
15	นายเมืองมล ปานคาน	ทีมวิจัย	ชาวประมง
16	นายสังข์ทอง สิงห์ติด	ทีมวิจัย	ชาวประมง
17	นายรัฐศาสตร์ ชาวเขา	ทีมวิจัย	ชาวประมง
18	นายม่วน เกษร	ทีมวิจัย	ชาวประมง

กิจกรรมในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ลำดับ	กิจกรรมและกระบวนการวิจัยและภาพกิจกรรม
1	<p>4-6 กุมภาพันธ์ 2562 ตัวแทนชุมชนวิจัย เข้าร่วมการประชุมเชิงปฏิบัติการระดับเครือข่าย 7 จังหวัด ครั้งที่ 1/2562 ที่อำเภอธาตุพนม จ.นครพนม เพื่อร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาผลกระทบของแม่น้ำโขงและชุมชน และกำหนดแนวทางการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกันในปี 2562-2563</p>
	

<p>2</p>	<p>17 กรกฎาคม 2562 เวทีการประชุมพัฒนาโจทย์วิจัยและพัฒนาเครื่องมือวิจัยและการลงนามบันทึกความตกลงงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ</p>
<p>3</p>	<p>26-27 กรกฎาคม 2562 ร่วมประชุมและนำเสนอสถานการณ์ปัญหาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงต่อชุมชน และแผนงานด้านประมง ต่อผู้ตรวจราชการกรมประมง ร่วมกับเครือข่ายฯ จังหวัดเลย หนองคาย บึงกาฬ ณ โรงแรมแม่โขงริเวอร์วิว และโรงเรียนบ้านวังม่วง ต.บ้านม่วง อ.สังขม จ.หนองคาย</p>
<p>4</p>	<p>6-7 กันยายน 2562 ร่วมประชุม โครงการฟื้นฟูทรัพยากรประมงและระบบนิเวศจากผลกระทบภัยแล้งในแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และนำเสนอแผนงานเพื่อแก้ไขปัญหา ร่วมกับกรมประมง ณ ศาลาวัดห้วยโศก ตำบลสังขม อำเภอสังขม จังหวัดหนองคาย</p>

	
	
<p>5</p>	<p>25 สิงหาคม 2562 สำรวจพื้นที่นิเวศห้วยน้ำไพร ร่วมกิจกรรมประมง อำเภอสังขม จังหวัดหนองคาย</p>
<p>6</p>	<p>29 กันยายน 2562 เวทีสนทนากลุ่มหาแนวทางแก้ไขพิจารณาข้อเสนอการจัดทำเขตอนุรักษ์ปลาแม่น้ำโขงและสถานการณ์แม่น้ำโขง</p>

<p>7</p>	<p>กค.-ตค.62เก็บข้อมูลวิจัยโดยการสนทนากลุ่ม และใช้แบบสอบถาม</p>
<p>8</p>	<p>13 ตุลาคม 2562 การจัดทำเขตอภัยทาน ณ วัดหายโศก ตำบลสังคม อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย</p>
<p>9</p>	
<p>9</p>	<p>ตุลาคม 2562 การนำเสนอเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อมวลชน</p>

		<p>“The water is clear, but the sediments and nutrients have gone.”</p> <p>Bula Tawan has been fishing along the Mekong River near Nong Khai, Thailand, for more than 40 years. (Steve Sandford/VOA)</p>
10	<p>27-29 ตุลาคม 2562 เข้าร่วม “การประชุมเชิงปฏิบัติการการพัฒนาแผนเชิงรุก ด้านการประมงระดับชุมชน ภายใต้สภาวะการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง และเสวนา เชื้อนไชยะบุรี การเปลี่ยนแปลงของน้ำโขงที่ไม่หวนคืน” ณ ศาลาประชาคม อ.ปากชม จ.เลย</p>	
		
11	<p>13 กุมภาพันธ์ 2563 การประชุมสรุปงานวิจัย</p>	
		
12	<p>30 มีนาคม 2563 ลงนามบันทึกความตกลงการจัดทำแผนปฏิบัติการชุมชนต้นแบบ ปี 2563</p>	

13

4 พฤศจิกายน 2563 ตัวแทนที่มิวิจัยชุมชน 17 ชุมชน เข้าพบอธิบดีกรมประมง และมอบรายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการ และข้อเสนอเชิงนโยบายต่อกรมประมง

14

5 พฤศจิกายน 2563 ตัวแทนที่มิวิจัยชุมชน 17 ชุมชน เข้าร่วมการประชุม “ทิศทางการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำโขง จากงานวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยชุมชนลุ่มน้ำโขง” เพื่อนำเสนอผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการและข้อเสนอเชิงนโยบาย ณ ห้องประชุม 201 ชั้น 2 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ
